

A FOGOLYZENDÜLÉS HATÁSA A FOGVATARTÁS BIZTONSÁGÁRA, VALAMINT A NEMZETBIZTONSÁGRA

*The impact of prisoner riot on the security
of incarceration and national security*

Tanulmányom fő témája a fogolyzendülés, ami az egyik legveszélyesebb rendkívüli esemény, mely a büntetés végrehajtása alatt bekövetkezhet. A kézirat megírásának célja az volt, hogy megvizsgálva az elmúlt 40-50 évben – főleg külföldön – bekövetkezett fogolyzendüléseket, meghatározzam azokat a körülményeket, amelyek a legnagyobb valószínűséggel vezethetnek zendüléshez, továbbá azt, hogy hogyan lehet a leghatékonyabban megelőzni, valamint felszámolni azokat. A vizsgálatot dokumentumelemzés módszerével végeztem, amelynek során az 1950-es évek végétől napjainkig vettem górcső alá a magyar büntetés-végrehajtásban bekövetkezett rendkívüli eseményekről szóló jelentéseket, valamint statisztikai adatokat, továbbá a témához szorosan kapcsolódó nemzetközi kutatások megállapításait.

Kulcsszavak: nemzetbiztonság, fogolyzendülés, képzés, megelőzés, felszámolás

The main topic of the study is the prisoners riot, as it is the most dangerous extraordinary event that can occur during the execution of the sentences in prisons. The purpose of the study is to examine the most known prisoners riots that took place in the last 40-50 years, mainly abroad, in addition to determine the circumstances that are most likely to cause riots, and as well to present the most effective prevention methods and the way to eradicate them. We carried out the investigation using the method of document analysis, during which we scrutinized the reports on extraordinary events in the Hungarian penitentiary from the late 1950s to the present days, as well as statistical data, and the findings of international research closely related to the topic.

Keywords: national security, prisoner riot, training, prevention, liquidation

Bevezetés

A büntetés-végrehajtás hatékonyságát több körülmény figyelembevételével lehet értékelni. Az egyik legmeghatározóbb, az a bv. szervezet bekövetkezett rendkívüli események számából és minőségéből való megítélése. Ez egyáltalán nem véletlen, ugyanis amennyiben bekövetkezik egy rendkívüli esemény, annak az esetek jelentős részében komoly hibák állnak a háttérben. A rendkívüli események megszakítása, felszámolása után mindig egy teljes, minden releváns tényezőre kiterjedő vizsgálat kerül lefolytatásra, aminek eredményeként elkészül egy olyan összefoglaló dokumentum, amely a konkrét hibák feltárása mellett, jelentős segítséget tud nyújtani ahhoz is, hogy a jövőben hasonló rendkívüli események ne következzenek be. Jelen cikkben ehhez kívánok segítséget nyújtani, remélve azt, hogy ezzel hozzájárulok a rendkívüli események megelőzéséhez, továbbá Magyarország nemzetbiztonságához.

A rendkívüli esemény fogalma

A fogalmak megalkotása az egyik legfontosabb feltétele annak, hogy egy szakterületen hatékonyan és eredményesen lehessen a feladatokat végrehajtani. „*A fogalomképzés segít minket abban, hogy figyelmen kívül hagyjuk azt, ami lényegtelen... ez által csak arra koncentráljunk, ami lényeges.*”¹ Amennyiben sikerül egy fogalomnak azon tartalmi elemeit meghatározni, amelyek kizárólagosan szükségesek – azaz minden oda nem illőt le tudunk fejtetni –, akkor egy igazán hatékony, az érintett szakterület szempontjából eredményesen alkalmazható definíciót alkottunk.

Mitől rendkívüli egy esemény? Ha általános szempontok szerint kívánjuk meghatározni, akkor azt mondhatjuk, hogy „*kivételes (jellemző, körülmény), amely a megszokottól, a szabályostól vagy az általánostól többé-kevésbé eltér*”². „*A maga nemében különös, a többitől elütő, kiváló, nem a szokott rend szerint történő.*”³

Bármelyik értelmezést nézzük, a közös elem a rendkívüli fogalmának definiálásában, hogy az az adott területen elfogadott, alkalmazott általános szabályoktól, rendtől eltérő, különös, kivételes. Így van ez a büntetés-végrehajtás eseményeivel kapcsolatosan is. Megvannak azok a többszintű normák, amelyek alapján a szervezet nap mint nap működik. Ugyanakkor itt is számolni kell olyan eseményekkel, amelyek ezt a rendszert működésében megzavarják. Egy bizonyos szinttől ezeket az eseményeket rendkívüli eseményeknek nevezzük. Azt, hogy hol kezdődik ez a szint, ahol elválik az általános a különöstől, a rendkívüli események vonatkozásában a súlyos, vagy jelentős jelzők

1 http://people.inf.elte.hu/molnarba/Informaciorendszerek_ELTE/Larman_magyar/PDF/10_a_Introduction_Conceptual_Modelling.pdf

2 <https://wikiszotar.hu/ertelmezo-szotar/Rendk%C3%ADv%C3%BCli>

3 <http://rendkivuli.szojelentese.com/>

használatával fejezi ki a normaalkotó. Ugyanakkor ez a gyakorlati végrehajtásban sokszor jelent értelmezési problémát, amit másként nem igen lehet feloldani, mint az adott helyzetben döntési pozícióban lévő személy állásfoglalásával.

A rendkívüli esemény fogalma évtizedek óta jelen van a büntetés-végrehajtás szak-kifejezései között, azonban azt először a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet definiálta. Addig – általában biztonsági vonatkozású szabályozók – rendszeresen használták a megnevezést, de a pontos tartalom ismeretlen volt. Ez természetesen nem volt megfelelő állapot, mivel – ahogyan már fentebb említettem – az igazán hatékony gondolkodás először azt kívánja meg, hogy meghatározzuk azt, amiről nem kell gondolkodnunk. Ezt pedig csak úgy érhetjük el, hogy olyan elveket alkotunk meg – de azokat megalkotjuk –, amelyek tartalmazzák az összes releváns körülményt. A jogalkotó az alábbi fogalmat hozta létre 1996-ban.

„A fogvatartás biztonságát jelentős mértékben sértő vagy veszélyeztető olyan események, amelyek jogszabályban meghatározott külön intézkedések bevezetését teszik szükségessé, rendkívüli eseménynek minősülnek.”⁴

A rendkívüli esemény 1996-ban megalkotott fogalma egészen 2014-ig változatlanul hatályban volt. A Bv. tv.⁵ megalkotásából fakadóan új végrehajtási rendelet létrehozása is szükségessé vált, ami a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendeletben öltött testet. A jogszabály pontosan meghatározza, hogy mit is kell értenünk a rendkívüli események alatt.

„Rendkívüli eseménynek minősül minden olyan esemény, amely a fogvatartás biztonságát súlyosan sérti vagy veszélyeztet, és külön intézkedések bevezetését teszi szükségessé.”⁶

Amellett, hogy a fogalom tartalmazza az általános meghatározást, kiter azokra a konkrét eseményekre is, amelyek a legnagyobb veszélyt jelentik a büntetés-végrehajtás törvényes és szakszerű működésére.

Az „esemény” meghatározásában több szempontot is figyelembe tudunk venni. Meg tudjuk különböztetni aszerint, hogy az emberi magatartás következménye-e vagy ún.

4 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól, 36. § (2) bekezdés

5 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

6 16/2014. IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól, 48. § (1) bekezdés

történés jellegű. Az emberi magatartás következményeként megtörtént események esetében valamilyen aktív vagy passzív (mulasztás) cselekményről van szó. Ilyen lehet többek között a fogolyszökés vagy a terrorcselekmény. A történés jellegű események bekövetkezésében közvetlenül nem játszik szerepet az emberi magatartás, azaz az esemény bekövetkezését nem tudjuk befolyásolni. Ilyenek a különböző természeti események, például a villámcsapás, az extrém hideg vagy meleg időjárás és az árvizek. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy az ilyen történésekre is igen hatékonyan fel lehet készülni, aminek segítségével a természeti esemény káros következményeit jelentős mértékben tudjuk csökkenteni, vagy akár meg is tudjuk azokat akadályozni.

Az esemény súlyosságának megítélése

A rendkívüli esemény súlyossága mind a régi, mind az új fogalomnak az egyik fontos eleme. Egy adott eseménynél lényegében az határozza meg a rendkívülivé válást, hogy az súlyosan sérti, veszélyezteti-e a fogvatartás biztonságát, vagy nem. Amennyiben igen, akkor megnyílik a jogosultság a külön intézkedések bevezetésére, alkalmazására, ha viszont nem, akkor az intézkedéseket sem lehet bevezetni. A jogalkotó jelentős segítséget nyújt a minősítéshez, ugyanis – ha nem is taxatív, de – felsorolja azokat a rendkívüli eseményeket⁷, amelyek bekövetkezésével, valamint annak reális lehetőségével súlyosan sértik vagy veszélyeztetik a fogvatartás biztonságát. Ezen cselekmények bizonyos – alapvetően jogi – szempontok szerint elég jól elkülöníthetők. Ugyanakkor a gyakorlatban mind az előzmények, mind a kialakulás fázisában, majd a bekövetkezésük során számos olyan körülmény jelentkezhet, amely azt kívánja meg, hogy meghatározzuk a lehető legtöbb általános és speciális okot, amely ezen események bekövetkezéséhez vezet, ez által megkönnyítve kialakulásuk megelőzését, illetve bekövetkezésük esetén azok megszakítását, felszámolását.

A súlyosabb rendkívüli események rövid értelmezése

Annak megítélése, hogy melyek a súlyos és kevésbé súlyos rendkívüli események, nem könnyű, mivel számos körülményt meg kell vizsgálni az egyes esetek kapcsán. A büntetés-végrehajtás szakmai szempontból súlyos rendkívüli eseménynek – többek között – a fogolyzandulást, a terrorcselekményt, a fogolyszökést, valamint az

-
- 7 a) a terrorcselekmény,
 b) a fogolyzandulás,
 c) a bv. szerv létesítményét, eszközeit, járműveit, valamint a személyi állomány tagját vagy az elítéltet ért támadás,
 d) a bv. szerv létesítményéből vagy járművéből való erőszakos kitörés,
 e) a fogolyszökés,
 f) az elítélt öngyilkossága,
 g) az elítélt halála,
 h) a bv. szerv létesítményét vagy járművét veszélyeztető elemi csapás vagy jelentős tüzeset.

öngyilkosságot és az emberölést tartja. Ha azt vesszük figyelembe, hogy ezen cselekmények bekövetkezésekor milyen értékek sérülnek, illetve kerülnek veszélybe, akkor alapvetően egyet lehet érteni ezzel a minősítéssel. Ugyanis ezek bekövetkezésekor – a fogolyszökés kivételével – az emberi élet, a testi épség, valamint a vagyonbiztonság közvetlenül sérül, illetve veszélyeztetve van.

Ugyanakkor az itt felsorolt cselekmények között is jelentős különbség van a fogvatartás biztonságát sértő, veszélyeztető mérték szempontjából. A fogolyzandulás, valamint a terrorcselekmény kimondottan a büntetés-végrehajtás, illetve a bv. intézet rendje ellen irányul és egy olyan helyzetet is kialakíthat, amely az egész rendszer működését megingathatja. Ugyanez a fogolyszökésről, az öngyilkosságról, továbbá az emberölésről nem mondható el, ezen cselekmények elkövetésében alapvetően egyéni érdekek a meghatározók. Ezért a legsúlyosabb rendkívüli eseménynek a fogolyzandulást és a terrorcselekményt tartom, melyek közül tanulmányomban az előbbivel foglalkozom részletesebben.

De miért a fogolyzandulás? Véleményem szerint ez a rendkívüli esemény képes alapjaiban megrengetni akár egy ország egész büntetés-végrehajtási szervezetét, ami nagyon komoly hatást tud gyakorolni az adott állam belső biztonságára. Különösen igaz ez akkor, ha több bv. intézetre is áttérjed. Számos külföldi zendülés járt nagyon súlyos következményekkel, illetve azok folyamányaként a büntetés-végrehajtási rendszer jelentős változtatásával.

A rendkívüli események hatása a nemzetbiztonságra

A rendkívüli események legközvetlenebb hatásukat a fogvatartás biztonságára gyakorolják, ugyanakkor tágabban értelmezve az adott állam biztonságát is befolyásolják.

Az állam biztonsága két nagy területre osztható, így beszélhetünk belső és külső biztonságról. A belső biztonság megteremtése elsődlegesen a rendvédelmi szervek feladata, és mivel a büntetés-végrehajtás⁸ is ilyen szerv, így annak működése egyértelműen hatást gyakorol a belső biztonságra. Ha pedig abból az alaphelyzetből indulunk ki, hogy minden jogerősen elítélt bűnelkövető valamelyik bv. intézetben kerül elhelyezésre, akkor számos más összefüggés is található a fogvatartás és az állam biztonsága között.

Különösen kiemelendő az egyébként külső biztonsághoz tartozó külföldi fogvatartottak jelenléte (terrorizmussal, migrációval, embercsempészettel vagy egyéb külföldi

8 A büntetés-végrehajtási szervezet a külön törvényben meghatározott szabadságelvonással járó büntetéseket, intézkedéseket, büntetőeljárási kényszerintézkedéseket, a szabadságvesztésből szabadultak utógondozását, valamint a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői feladatokat végrehajtó állami, fegyveres rendvédelmi szerv.

aspektussal rendelkező bűnelkövetők). „A külső és belső fenyegetéseknek és kockázatoknak ez a közeledése és közvetlen találkozása a legfőbb igazolása a külső és belső biztonsági szervezetek között növekvő kooperációnak.”⁹ Ezen elkövetők megjelenése, valamint számuk egyértelmű növekedése új kihívások elé állítja a büntetés-végrehajtást. Teljesen másként kell értelmezni egy-egy súlyos rendkívüli eseményt (pl.: a fogolyszökést, a börtönökön belül kialakuló szervezett bűnözést vagy a fogolyzendülést), ami igaz a felszámolás szempontjából is.

A fogolyzendülés

Ahogy az már korábban is kifejtésre került, a börtönökben az egyik legveszélyesebb rendkívüli esemény a fogolyzendülés. A legnagyobb veszélyt a nagyszámú – akár az egész fogvatartotti állományra kiterjedő –, agresszív elkövetői kör jelenti. Az esetek többségében mind a fogvatartottak, mind a felügyelet vonatkozásában nagy esély van a súlyos, akár halálos eredmény bekövetkezésére.

Erre számos nemzetközi példát is találunk, így például az 1971-ben, a New York állambeli Atticában¹⁰ bekövetkezett eseményt, ahol a zendülés során 39 ember halt meg és sokan súlyosan megsérültek, vagy az angliai Manchester városában huszonöt napig tartó fogolyzendülést, ahol ketten haltak meg.

De mit is értünk fogolyzendülés alatt?

Fogolyzendülésként értékelendő minden olyan nyílt fogvatartotti ellenszegülés – például munkamegtagadás, utasításmegtagadás –, amelyet legalább három fő követ el és a fogvatartás rendjét súlyosan veszélyeztet.

A jogi tényállás az elmúlt időszakban két módosításon ment keresztül. Az egyik – és talán a jelentősebb –, hogy a jogalkotó a büntetés-végrehajtás rendje helyett a fogvatartás rendjét¹¹ súlyosan veszélyeztető nyílt ellenszegülést nyilvánítja büntetendővé, figyelembe

⁹ Gazdag F., Remek É. (2018) p. 29.

¹⁰ A fogvatartottak 1971. szeptember 9-étől átvették az irányítást a New York állambeli Buffalo közelében található, szigorúan védett Attica-i büntetés-végrehajtási intézet felett. Később az állami rendőrség visszafoglalta a börtön nagy részét, de 1 281 elítélt elfoglalta a D Yard nevű gyakorlóteret, ahol börtönőrök és alkalmazottak 39 túszt tartottak fogva négy napig. Miután a tárgyalások elakadtak, az állami rendőrség és a börtönistek katasztrofális razziát indítottak szeptember 13-án, amelynek során 10 túszt és 29 fogvatartottat öltek meg egy válogatás nélküli lövöldözésben, további 89 fő pedig súlyosan megsérült.

¹¹ Fogvatartás rendje: a büntetések és a kényszerintézkedések végrehajtására vonatkozó jogszabályok, valamint az azok alapján megállapított más rendelkezések érvényesülésének összessége, amelyek biztosítják a büntetés-végrehajtási feladatok zavartalan ellátását, illetve az elítéltek és az egyéb jogcímen fogvatartottak jogainak érvényesülését és kötelezettségeinek teljesítését.

véve azt, hogy a zendülés nem csak a bv. intézetben, hanem pl. rendőrségi fogdán¹² is elkövethető. A bűncselekmény elkövetési magatartása a fogvatartást súlyosan veszélyeztető, nyílt ellenszegülés. A nyílt ellenszegülés a szembehelyezkedésnek bármely aktív vagy passzív formája lehet, amely mind tevással, mind pedig mulasztással elkövethető.

Az ellenszegülés akkor nyílt, ha kifejezett, határozott, és mások által felismerhető. A cselekmény csak akkor tényállásszerű, ha a nyílt ellenszegülés a bv. intézet szabályszerű működése, rendje, fegyelme, a munkáltatás természete, ideje, illetve rendeletek, utasítások, szabályok ellen irányul. Azt, hogy mi minősül súlyosnak, mindig az adott helyzetben kell eldöntenie az intézkedés irányítójának (szolgálatban lévő biztonsági tiszt, biztonsági osztályvezető, parancsnok stb.), ugyanis ez konkrétan nincs – és talán nem is lehet – meghatározva.

A másik módosítás az elkövetők megnevezésének megváltoztatása volt, miszerint fogoly helyett fogvatartott megnevezés került a törvényi tényállásba, ami pontosabbá, értelmezhetőbbé és szakmailag elfogadhatóbbá tette az elkövetői kört.

A fogolyzandulás csak szándékosan követhető el, amihez az elkövető tudatának át kell fognia azt is, hogy rajta kívül még legalább két fogvatartott vele együtt cselekszik. Természetesen fogolyzandulás tettese kizárólag csak fogvatartott lehet.

„A zavargások az erőszakos viselkedés kitörései, amelyek valahogy különböznek a börtönben előforduló egyéb erőszakos kitörésektől. A zavargások gyakran a fogvatartottak többségét érintik, rendkívül erőszakosak, és gyakran a büntetés-végrehajtási személyzet elleni erőszakos cselekményeket is érintik. A börtönök a külvilággal ellentétben nem „önkorrekciós mechanizmusok.”¹³

A társadalomban a „kioldószelepeknek” különböző formái léteznek, amelyek felszabadítják a különféle feszültségekből (vagy belső entrópiából) fellépő nyomást. Ezek a „kioldószelepek” lehetőséget adnak a társadalom tagjainak arra, hogy megakadályozzák az erőszakos viselkedés kitörését.¹⁴

A börtön azonban egy zárt rendszer, így ott nincsenek „kioldószelepek”; nincs mód a nyomás és a feszültség enyhítésére. A kisebb zavarok viszont felszaporodnak, furcsa attraktorként viselkednek, és további zavarokhoz vezetnek anélkül, hogy kiszabadulnának. Az elengedés nélküli zavarok növekedése lázadáshoz vezet. Sykes támogatja ezt

12 A rendőrség az Alaptörvényben, az e törvényben és törvény felhatalmazása alapján más jogszabályban meghatározott bűnmegelőzési, bűnüldözési, államigazgatási és rendészeti feladatkörében: büntetés-végrehajtási feladatokat lát el. 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről, 1.§ (2) bek. 8. pont

13 Blackburn-Line, C. L. (1993)

14 Blackburn-Line, C. L. (1993)

a felfogást a kioldószelepekről, azzal érvelve, hogy *„[a zavargások] hosszú ideig tartanak. Ezek egy sor kisebb válság betetőzése, amelyek mindegyike megindítja az erőket egy új és súlyosabb válságok... a zavargások nem véletlenek.”*¹⁵

A zavargások azt jelentik, hogy a fogvatartottak megpróbálják átvenni a börtön vezetését annak érdekében, hogy ellenőrizzék azt, és úgy irányítsák, ahogyan akarják, ezek során pedig általában megpróbálnak valamilyen változást kezdeményezni életkörülményeikben. Vernon Fox ezt a folyamatot úgy írta le, mint a fogvatartottak azon vágyát, hogy *„összetörjék a rendszert, amely tehetetlen, névtelen és kétségbeesett állapotban tartja őket...”*¹⁶

A zavargásban résztvevő fogvatartottak általában valamilyen változást próbálnak elérni (jellemzően egy követeléslistán keresztül), amely a börtönpopuláció egészét érinti, nem csak az aktívan lázadókat. A változtatási igények beépítése és az intézet fogvatartottak általi ellenőrzése megkülönbözteti ezt a fajta erőszakot a többi típustól.¹⁷

Mivel a zavargás a fogvatartottak közötti erőszak egy speciális formája, nem ugyanúgy indul be, mint a többi erőszak, és nem is ugyanazt a cselekvési irányt követi. A zavargás – különösen a börtönlázadás – a kollektív viselkedés nagyon egyedi típusa.¹⁸

A fogolyzandulás kialakulásának okai és céljai

A zendülések kiváltó okait tekintve számos kutatás született és a szignifikáns vélemény az, hogy nem igazán lehet mindig egyértelműen meghatározni azokat. Ezen zavarok okainak mindegyike együtt és külön-külön is felmerült. Leginkább azt lehet mondani, hogy nem volt egyetlen azonosítható ok sem. Számos közreható tényező volt, amelyek közül egy vagy több minden fogolyzandulásához hozzájárult. Ezek a tényezők egy adott időpontban együtt voltak jelen, és egy bizonyos katalizátor beindította az eseményeket.¹⁹

Abban sincs konszenzus, hogy mi okozza a börtönlázadásokat. A kutatók megvizsgálták a lehetséges gyakorlati (pl.: rossz élelem, tétlenség és meggyengült biztonság), valamint elméleti okokat (beleértve a nélkülözési elméletet, az összeomlás elméletét és a kollektív viselkedés elméleteit), és még mindig képtelenek megmagyarázni vagy előre jelezni a börtönlázadásokat. Arra vonatkozóan is hiányzik minden magyarázat, hogy miért nem „robban” minden hasonló tulajdonságú börtön az erőszaktól.²⁰

15 Blackburn-Line, C. L. (1993)

16 Blackburn-Line, C. L. (1993)

17 Blackburn-Line, C. L. (1993)

18 Blackburn-Line, C. L. (1993)

19 Boin, A., Rattray, W. A. R. (2004)

20 Blackburn-Line, C. L. (1993)

Ugyanakkor mégsem engedhetjük meg magunknak azt – sem nemzetbiztonsági, sem szakmai okok miatt –, hogy a már bekövetkezett események alapján ne rendszerezzük, értelmezzük azokat a körülményeket, amelyek közrejátszottak a fogolyzandulások bekövetkezésekor. A nemzetközi tapasztalatokat áttekintve, nagyon hasonló körülményeket találhatunk a zendülések kialakulásának okaiként, így különösen a túlszűfoaltságot, a különböző fogvatartotti csoportok közötti feszültséget, a fogvatartotti panaszokra való reagálás és a fogvatartotti programok hiányát, a gyakori személyzetváltást, a tiltott eszközök nagyszámú bejutását, illetve az azokkal való kereskedést, valamint a szabályok következtelen betartását.

Megvizsgálva ezen okokat, azonnal feltűnik egy alapvető körülmény, nevezetesen az, hogy ezek mindegyike a fogvatartottak összességét érinti, nem pedig egyéni problémákról van szó.

A fogolyzandulás egyik alapjellemzője, hogy nagyszámú résztvevője van²¹ – akár az egész intézetre kiterjed –, ez jelenti az igazi veszélyt. Igen, a hatályos szabály szerint már három fő is meg tud valósítani fogolyzandulást, de ha a felszámolásra, valamint a következmények súlyosságára gondolunk, akkor kijelenthető, hogy minél nagyobb számban vesznek részt a zendülésben, annál veszélyesebb eredménnyel járhat.

A rendszerváltás előtt hazánkban is előfordultak fogolyzandulások, melyek okai teljesen beilleszthetők a fentebb ismertetett okok közé. Az alkalmazott módszer a tömeges munkamegtagadás, a tömeges étkezésmegtagadás, valamint a tömeges utasításmegtagadás volt, mely cselekményeket nevezhetjük fogolyzandulásnak is. 1989 és 1992 között hat alkalommal következtek el a fogvatartottak tömeges munkamegtagadása a magyar börtönökben.

A kiváltó okok az alábbiak voltak:

- nem megfelelő munkakörülmények,
- az elvégzett munka nem megfelelő díjazása,
- nem megfelelő hangneme a felügyelet részéről,
- igazságtalan fegyelmezés, kollektív büntetés alkalmazása,
- nem megfelelő elhelyezés, túlszűfoaltság.

Tömeges étkezésmegtagadást 1982 és 1992 között hét alkalommal, hat intézetben következtek el a fogvatartottak. Az okok az alábbiak voltak:

- nem megfelelő minőségű étel,
- nem megfelelő elhelyezés, bizonyos elítélti jogok – televízióhasználat, öntevékeny szervezetben való részvétel – gyakorlásának jogtalan korlátozása,

21 1980-ban, egy új-mexikói börtönlázadásban a teljes fogvatartotti állomány, azaz 1 156 fő részt vett, az 1971-es attikai lázadásban pedig a 2 200 fogvatartottból közel 1 200 fő vett részt.

- előzetesen²² letartóztatottak esetében az eljárás indokolatlan elhúzódnása,
- nem megfelelő mennyiségű étel.

Végül pedig tömeges utasításmegtagadást két intézetben, három alkalommal alkalmaztak a fogvatartottak 1982 és 1992 között, ahol az alábbi okok jelentek meg:

- az új zárkába való átköltözés megtagadása,
- a szabadlevegőn tartózkodás közben kapott utasítás megtagadása.

A fenti okok mellett meg kell még említeni egy politikai okot is, az amnesztiát, ami hazánkban is volt forrása fogolyzandulásnak. Az 1990-es évek politikai vezetése közkegyelmet hirdetett a politikai okok miatt bebörtönözöttek és a szigorított őrizetben lévő fogvatartottak vonatkozásában. Ugyanakkor a nem ebbe a körbe tartozó elítéltek is szerettek volna részesülni az amnesztiából, amelynek elérése érdekében a terrorcselekmény fogalomkörébe vonható, súlyos rendkívüli eseményeket követtek el. Mivel az esetekről a média is tudósított, az ország összes bv. intézetébe eljutottak a hírek és több börtönben, fogvatartottak százai követtek el étkezés-, valamint utasításmegtagadást.²³

A fogolyzandulás megvalósulási szakaszai

Mint minden rendkívüli eseménynek, a fogolyzandulásnak is vannak egymástól elkülöníthető szakaszai. Ezen stádiumok ismerete megkönnyíti a megelőzést, valamint a felszámolást, ezért mindenképpen javasolt az érintett személyi állománynak oktatni ezeket.

Indikátoresemény

Az esetek jelentős számában van egy olyan esemény, amely megindítja a valóságos lázadást. Ilyenkor a helyzet már robbanásig feszült, tehát a kiváltó okok már adottak – zsúfoltság, rossz körülmények stb. –, csak kell az a bizonyos „utolsó csepp a pohárban”. Ez lehet egy jogtalan eljárás, egy fogvatartottak közötti erőszak felszámolására irányuló intézkedés, de lehet egy előre megbeszélt jel is.

Robbanási vagy beavatási szakasz

Általában a káosz kitörése vagy annak kezdete, amit a fogvatartottak ellenszegülése vagy a szabályok be nem tartása jellemez. Ebben a szakaszban a fogvatartott csoportok vezetői a személyi állományt lefegyverzik és általában túszul ejtik. (A nemzetközi tapasztalat az, hogy a zendülések 2/3-ában túszokat ejtenek a fogvatartottak.)²⁴

²² 2017-ben az „előzetes” meghatározás megszűnt.

²³ Biztonsági Tapasztalatok Gyűjteménye 8. szám

²⁴ <https://study.com/academy/lesson/the-causes-stages-of-prison-riots.html>

Szervezési és terjeszkedési szakasz

A cselekmény fokozatos fejlődése és terjedése jellemzi. A lázadásról nem tudó fogvatartottak csoportjai ebben a szakaszban értesülnek az eseményről. Ekkor történik a fogvatartottak mozgósítása, csatlakozása, ez növeli a csoportos konfliktusokat és a fogvatartottak közötti polarizációt. Itt lépnek elő továbbá a fogvatartotti csoportok vezetői, hogy tárgyaló félként járjanak el a lázadók nevében.

Konfrontációs szakasz

Ezt a szakaszt más néven ostromnak nevezik; ekkor a fogvatartottak fizikai vagy verbális kapcsolatba lépnek a személyzettel. A felszámolók könnygázzal, fegyverekkel, illetve egyéb műveletekkel próbálják visszaszerezni az irányítást, továbbá megkezdődnek a tárgyalások a két oldal között.

Befejezési szakasz

Minden börtönlázadás tárgyalással, fizikai konfrontációval vagy megadással ér véget. Az erőszakos felszámolás a legpusztítóbb módja a zendülések befejezésének. Ebben a fázisban egyfelől az erőszak – sok esetben halálos eredmények következnek be –, másfelől a hatalmas mentális nyomás miatt néhány fogvatartott kiválik a lázadók közül és megadja magát.

Reakció és magyarázat szakasz

Ezen szakasz tartalmazza a kivizsgálásokat, melyek az okok feltárására irányulnak. Ezeket különböző szakemberek, bizottságok végzik, akik az okok megismerése után meghatározzák az intézkedéseket is a jövőbeli fogolyzandulások megfékezésére. Mindemellett az egészségügyi ellátások is ebben a szakaszban történnek.²⁵

A fogolyzandulás elkövetésének módszerei, helyszínei, az azt segítő eszközök

Az egyes rendkívüli eseményeknek megvannak a jellemző elkövetési módszerei, helyszínei és eszközei, melyek vizsgálatával, elemzésével jelentős mértékben hozzá lehet járulni azok megelőzéséhez.

Módszerek

Módszerek tekintetében a leggyakrabban alkalmazottak az alábbiak.

25 <https://study.com/academy/lesson/the-causes-stages-of-prison-riots.html>

Utasítások, kötelezettségek végrehajtásának megtagadása

Az utasítások, kötelezettségek végrehajtásának megtagadása az egyik leggyakrabban használt módszer, ami leginkább a fogolyzendülések elkövetésében jelenik meg. Ezekben az esetekben a fogvatartottak valamilyen – számukra meghatározott – kötelezettséget nem teljesítenek, aminek nyíltan hangot is adnak. Ilyen a munkamegtagadás, az étkezőmegtagadás és az egyéb utasítások megtagadása. Természetesen ezen magatartások esetén gyakran előfordul, hogy valós okok állnak a háttérben, ezért azokat haladéktalanul ki kell vizsgálni. Így például, ha az ételt azért nem vették fel a fogvatartottak, mert valóban probléma volt azzal, akkor megfelelő kommunikáció után, az előírás szerinti ételt kell biztosítani számukra.

Túszejtés

A következő, igen speciális módszer a túszejtés. Jeremy Travis nyolc, az USA-ban lezajlott fogolyzendülést vizsgált meg, ahol hat esetben a túszejtés módszerét alkalmazták.²⁶ Ezért az ilyen cselekmények elkerülése végett különösen nagy hangsúlyt kell fektetni a tüsszá válás elkerülésére, valamint a túszként való viselkedés oktatására, képzésére.

Elterelés, megtévesztés, erő-, eszközmegosztás

Ez a módszer mondható az egyik legveszélyesebbnek, ugyanis egyfelől segíti az alapesemény elkövetésének megvalósítását, másfelől jelentősen megnehezíti – akár meg is hiúsíthatja – a felszámolást. Több esetben alkalmaztak az elkövetők elterelő, megtévesztő megatartást a túsok zárkába csaláshoz, figyelmük eltereléséhez (pl.: nem megfelelő zárkarenddel, színlelt rosszulállással). A felszámolást megnehezítő módszer a büntetés-végrehajtás erőinek és eszközeinek megosztása. Ezt a legeredményesebben egy másik – előre jól megtervezett – rendkívüli esemény elkövetésével lehet megvalósítani. Jól alkalmas erre a célra egy tűzgyújtás, vagy egy öngyilkossági kísérlet az alapcselekmény helyszínétől távol, amivel azonnal megosztják az intézkedő erők figyelmét, létszámát, valamint az eszközök mennyiségét, ezért az ilyen helyzetekre minden esetben fel kell készülni.

Torlaszok, fizikai akadályok alkalmazása

Ezekben az esetekben különböző fizikai akadályokat emelnek az elkövetők, melyek egyfelől védelmet nyújtanak a felszámolás ellen, másfelől rejtik az elkövetők aktuális tevékenységét, így akadályozzák a felszámolók információszerzését. Az ilyen

²⁶ Travis, J. (1993)

elkövetéshez nyújtanak ideális helyszínt a fogvatartotti munkahelyek, így különösen a zárt, intézetben belüli helyiségek.

A személy, illetve dolog elleni erőszak

A személy elleni erőszak elsősorban a túszejtés elkövetési módszere, ahol egy vagy több személy életét, testi épségét és személyi szabadságát sértik, illetve veszélyeztetik az elkövetők. Természetesen dolog elleni erőszak, rongálás nélkül lényegében lehetetlen fogolyzandulást végrehajtani.

Helyszínek

A jellemző helyszínek ismerete is fontos adatokkal, információkkal szolgál. Sok esetben a helyszín teljesen lehetetlenné teszi bizonyos cselekmények megvalósítását, illetve az ellenkezője is igaz, van, hogy szinte segíti az elkövetés sikeressé válását.

Intézetben kívül és azon belül bekövetkezett rendkívüli események

A rendkívüli események jellemzően a bv. szervek objektumaiban következnek be, ami igaz a fogolyzandulásra is, de ez nem jelent kizárólagosságot. Több, intézetben kívüli helyszínen folyik például munkáltatás – ami történhet nyitott vagy zárt területen is –, ahol számos lehetőség nyílhat zandulásra, de előfordulhat egy csoportos előállítás vagy nagyobb létszámú szállítás során is.

Zárt vagy nyílt terület

Az esetek többsége a bv. intézetben, azon belül is zárt helyeken következhet be leginkább. Az ok egyértelműen az, hogy zárt helyeken sokkal könnyebb az előkészületi cselekményeket rejtetten megtenni, továbbá ezek a megszakítást és a felszámolást is megnehezítik. Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkezni, hogy ez a helyzet a felszámolóknak is ad bizonyos rejtettséget, amit a lehető leghatékonyabban ki is kell ilyenkor használni.

Az elkövetéshez szükséges, vagy az azt megkönnyítő tárgyak, eszközök, anyagok

Számos rendkívüli esemény elkövetéséhez – vagy annak megkönnyítéséhez – szükségesek bizonyos tárgyak, eszközök, illetve anyagok. Ilyenek például a mászás elősegítésére, a testi épséget, életet veszélyeztető támadásra, a falbontásra, a tiltott kapcsolatra stb. alkalmas eszközök. Ezért nagy hangsúlyt kell fektetni arra, hogy az ilyen tárgyak ne kerüljenek engedély nélkül a fogvatartottak birtokába. Az ilyen eszközök egyik csoportját a bv. intézet területére be nem vihető tárgyak alkotják, melyek körét jogszabály határozza meg.

A fogolyzendülés esetében alapvetően az emberi életet és a testi épséget sértő, veszélyeztető, valamint a mozgáskorlátozásra alkalmas eszközök jöhetnek szóba, így ide tartoznak a lőfegyverek, a szúrásra, vágásra, ütésre, valamint a mozgáskorlátozásra, lekötözésre alkalmas eszközök. Különösen nagy veszélyt jelent, ha a fogvatartottak lőfegyverhez jutnak, ami számos külföldi esetben megtörtént, ezért nagy hangsúlyt kell fordítani a bv. intézetekben rendszeresített lőfegyverek biztonságos tárolására és őrzésére. Természetesen nagyon sok – egyébként engedélyezett – eszközből is ki lehet alakítani a célnak megfelelő – kihegyezett fogkefe, átalakított evőeszközök stb. –, ezért a különböző ellenőrzéseket, vizsgálatokat mindenre kiterjedően kell végrehajtani. Az előtalálásukra a biztonsági intézkedések körébe tartozó motozás, biztonsági vizsgálat és biztonsági szemle alkalmazható a leghatékonyabban.

Jó hír, hogy hazánkban – sok más országhoz hasonlóan – megkezdte működését a Felderítési Főosztály²⁷, amely a fogvatartás biztonságát érintő kockázatok feltárását célzó, elemző tevékenységet végezhet. Így a büntetés-végrehajtás rendelkezik egy olyan szervezeti egységgel, amely képes megelőző információkat gyűjteni és azokat értékelni az előkészületi stádiumban lévő rendkívüli eseményekről.

Prevenció – Képzés, tréning

A krízisesemények megelőzését tanulmányozva a legáltalánosabban elfogadott tétel, hogy nem lehet minden eseményt megakadályozni.²⁸ Ezt tudomásul véve azonban számos fronton tehet a rendszer preventív lépéseket.

A súlyos krízisesemények megelőzésének a legjobb és leghatékonyabb módja a felkészülés. Általánosan elfogadott alaptétel, hogy minél felkészültebb egy bv. intézet a zavargásra, annál kevésbé valószínű, hogy az be is következik. Ennek több oka is lehet. Egyrészt a fogvatartottakat már az a tudat eltérítheti a zavargás megkezdésétől, hogy bármilyen fellépésükre gyors és hatékony ellencsapás fog érkezni. Másrészt a jól felkészült személyi állomány, egy jól felkészült bv. intézetben sokkal fogékonyabb a figyelmeztető jelekre. Kutatások jelzik, hogy azok a felügyelők, akik aggódnak a biztonságukért, paradox módon sokkal kevésbé fogékonyak a valós veszélyekre, a felkészültség azonban csökkentheti a szorongást a személyi állomány körében, ezzel fokozva a fogékonyságot és a készenlétet. Harmadrészt a gyors erődemonstráció, amelyet a megfelelő felkészülés

27 „A bv. szervek a fogvatartás biztonságával összefüggő szolgálati feladatok hatékony ellátása érdekében, az e törvényben meghatározottak szerint a végrehajtás rendjét és a fogvatartás biztonságát érintő kockázatok, valamint a fegyvelemsértést megvalósító cselekmények megelőzése, feltárása céljából információt gyűjthetnek, ennek eredménye, valamint az általuk kezelhető személyes adatok felhasználásával értékelő és elemző tevékenységet (a továbbiakban: biztonsági kockázatelemzés) végezhetnek.” 1995. évi CVII. tv. a büntetés-végrehajtási szervezetről, 27/A. § (1) bekezdés

28 Boin, A., Rattray, W. A. R. (2004)

tesz csak lehetővé, erősen korlátozhatja egy kezdődő zavargás kiterjedését. Ez utóbbi azért is lényeges, mert a megfékezés a felszámolás költségeinek a töredékébe kerül, minden téren.²⁹

A felkészülés számos területre kiterjed: az esemény alkalmával használható erőforrások beszerzésére, biztosítására, az ezen erőforrások használatával kapcsolatos stratégia kidolgozására, és a rendkívüli eseményre történő válaszra való mentális felkészülésre. Ennek elsődleges módja a képzés, melynek fontosságát nem lehet túlbecsülni.³⁰

A felszámolás

A felszámolásnak két fajtája lehet: tárgyalásos és tárgyalásos-erőszakos. A tárgyalás egy elengedhetetlen taktikai elem, mivel ez az egyetlen megoldás arra, hogy lehetőleg súlyosabb következmények nélkül felszámolásra kerüljön a zendülés, ezért mindenképpen szükséges túsztárgyaló alkalmazása.

A börtönlázadások kapcsán a „tárgyalás” kifejezés a fogvatartottak és a hatóságok közötti párbeszédre utal, amelynek középpontjában az incidens befejezése áll.³¹ A tárgyalás elsősorban azt a célt szolgálja, hogy a rendkívüli esemény felszámolása súlyos következmények nélkül történjen meg. A fogolyzandulások esetében általában egyfajta alkudozás a jellemző, ugyanis „a fogvatartottak olyan helyzetben érzik magukat, hogy alkudozhatnak az állammal.”³²

Az erőszakos módszer használata során is fontos a tárgyalás, ugyanis az információgyűjtés, a fogvatartottak megnyugtatása, valamint az időnyerés szükséges az erőszak alkalmazásához is.

Az erőszakos módszer elemei:

- Információgyűjtés: számos csatorna használatával lehetséges az információk begyűjtése, így például különböző kamerák alkalmazásával, a szabadon engedett túsok vagy a lázadók közül esetlegesen kivált fogvatartottak meghallgatásával stb.
- Begyakorlás: Amennyiben lehetséges, akkor az egész rajtaütést (vagy annak bizonyos elemeit) ajánlatos lehet szimulálni, ha mód van rá, akkor egy ugyanolyan vagy hasonló terepen, épületrészben, mint ahol a valós esemény zajlik.

²⁹ Useem, B., Camp, C. G., Camp, G. M. (1996)

³⁰ Useem, B., Camp, C. G., Camp, G. M. (1996)

³¹ Useem, B., Camp, C. G., Camp, G. M. (1996)

³² Useem, B., Camp, C. G., Camp, G. M. (1996)

- **Időzítés:** A támadást javasolt olyan időpontra tenni, amikor a lehető legtöbb sikerre van lehetőség. Például egy elhúzódó zendülés során a fogvatartottak is fáradnak és pihennek, így megfelelő időpont lehet a hajnal előtti időszak.
- **Megfelelő irányítási szint:** Amennyiben lehetséges, az irányítást a legmagasabb szintre szükséges tenni, valamint minden taktikai egységnek pontosan meg kell határozni a feladatát. A nem megfelelően felépített irányítási rendszer végzetes helyzetet teremthet.
- **Speciálisan kiképzett és felszerelt személyzet:** A fogolyzendülés felszámolása csak olyan személyi állománnyal lehet eredményes, amely erre irányuló, speciális mentális és fizikai-taktikai kiképzést kapott. Ugyanilyen fontos a felszerelés is (alapfelszerelés a testpáncél, a sisak, a pajzs, a könnygáz, a nem halálos lövedékek, a lőfegyverek, továbbá a kamerák, a hőkamerák, a drónok³³ stb.).

Meg kell jegyezni, hogy azelőtt nem lehet erőszakos felszámolásba kezdeni, mielőtt nem kapták meg a lázadók a megadásra való figyelmeztetést. Az elsődleges és nélkülözhetetlen eszköz a tárgyalás, továbbá minden esetben biztosítani kell a megadás lehetőségét.

Diszkusszió

A zendüléseknek és az egyéb kríziseseményeknek rendkívül magas ára van a büntetés-végrehajtásban – így például sérülések, halálesetek történhetnek, anyagi károk keletkezhetnek, ezeken túl pedig az egész igazságszolgáltatás, a büntetés-végrehajtási rendszer integritása is veszélybe kerülhet.³⁴

A legjobb, amit tehetünk, az a megelőzés. Ennek több szintje is van, természetesen a legfontosabb a fogvatartottakkal való megfelelő bánásmód és a mindennapi problémák folyamatos kezelése. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy nincs olyan tökéletesen működő rendszer, amely kizárná a rendkívüli események bekövetkezését (így például a fogolyzendülést). Ezért a legbiztosabb, ha konkrétan az ilyen cselekményekre azonnal reagálni tudó állománnyal és a szükséges eszközrendszerrel rendelkeznek a bv. intézetek.

33 A büntetés-végrehajtás műveleti egységei ezen eszközökkel rendelkeznek. Lásd: a büntetés-végrehajtási szervezet műveleti egységeinek működéséről szóló 26/2022. (XII. 21.) BVOP utasítás 4. sz. melléklete

34 Graeve, C. M., Delisi, M., Hochester, A. (2007)

Felhasznált irodalom

- 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól
- 16/2014. IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól
- 26/2022. (XII. 21.) BVOP utasítás a büntetés-végrehajtási szervezet műveleti egységeinek működéséről
- 107/1982. /IK. 3./ IM sz. utasítása a büntetés-végrehajtási testület Őrszolgálati Szabályzatáról
1995. évi CVII. törvény a büntetés-végrehajtási szervezetről
2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
- Arjen Boin and William A. R. Rattaray (2004): Understanding Prison Riots: Towards a Threshold Theory. DOI: 10.1177/1462474504039091
- Biztonsági Tapasztalatok Gyűjteménye 8. szám. Szerkesztette: Csordás Sándor – Golts Mátyás
- Blackburn-Line, Cynthia L. (1993): Chaos in Prison: Explaining the Random Nature of Prison Riots. Ohio state University, Paper presented at the 44th Annual Meetings of the American society of Criminology, October 26-31., New Orleans, LA
- Gazdag Ferenc – Remek Éva (2018): A biztonsági tanulmányok alapjai. Dialog Campus, Budapest
- Graeve, Christine M. – Delisi, Matt – Hochstetler, Andy (2007): Prison Rioters: Exploring Infraction Characteristics, Risk Factors, Social Correlates, and Criminal Careers. Psychological Reports, 2007, 100, 407-419. DOI: 10.2466/PRO.100.2.407-419
- http://people.inf.elte.hu/molnarba/Informaciorendszerek_ELTE/Larman_magyar/PDF/10_a_Introduction_Conceptual_Modelling.pdf. (Letöltés ideje: 2017. október 12.)
- <http://rendkivuli.szojelentese.com/> (Letöltés ideje: 2017. október 12.)
- <https://study.com/academy/lesson/the-causes-stages-of-prison-riots.html> (Letöltés ideje: 2022. december 12.)
- <https://wikiszotar.hu/ertelmezo-szotar/Rendk%C3%ADv%C3%BCli> (Letöltés ideje: 2017. október 15.)
- Travis, Jeremy (1993): Resolution of Prison Riots, National Institute of Justice, Researchin Brief 1993
- Useem, Bert – Camp, Camille Graham – Camp, George M. (1996): Resolution of prison riots. Oxford University Press

